

SZÓKÉPEK ÉS
ALAKZATOK

KÉSZÍTETTE: SMIT SURÁNYI MÁRIA

SZÓKÉPEK

A szemléletesség,
a hatásosság nyelvi
eszköze.

KÉPSZERŰSÉG

Két fogalmat összekapcsolunk,
egyiket a másikkal
magyarázzuk, elképzelhetőbbé
tesszük, megértetjük.

A képek befogadása,
megértése alkotó,
értelmező tevékenység,
érzelmi, hangulati
hatásuk van.

A szlengnyelv kifejezései sok képiséget
tartalmaznak:

Nehogy ma is karót kapjak töriből!
A fizikatanár marhára zabos volt, örült
fásítást rendezett. (Nagyon mérges volt,
sok egyest adott.) Szemfelszedés nincs.
(Ne nézz, ne bámulj annyira, még kiesik
a szemed.)
- a diákszleng metaforái

A költői nyelvhez kapcsoljuk.
A mindennapi szóhasználatunk
is tele van átvitt értelmű
kifejezésekkel:
De rohan az idő! Terveket sző.
Van sütnivalója.
Aranyos gyerek vagy.
(köznyelvi metaforák)

HASONLAT
MEGSZEMÉLYESÍTÉS
METAFORA
SZINESZTÉZIA
ALLEGÓRIA
SZIMBÓLUM

HASONLAT, MEGSZEMÉLYESÍTÉS

A képszerűség stiláris eszköze,
Egyes felosztások szerint nem
szókép.

Közös tulajdonság alapján
két dolgot párhuzamba állít,
de nem azonosít, mint a metafora.
A hasonlító szemlélteti a hasonlítottat.
Kötőszavai: mint, mintha, akár.

„...olyan vagy, mint egy vélem nőtt barát...”
(Radnóti Miklós: Hasonlatok)
„Mint komor bikáé, olyan a járása...”
(Arany János: Toldi)

A metafora egyik fajtájaként is
nyilvántartják.
Élettelen dolgokat, elvont fogalmakat
élőlényekre jellemző tulajdonságokkal
ruház fel.
„...ugrik a fény is...
surran a villám...”
(Radnóti Miklós: Bájos)

Növények, állatok emberi
tulajdonságokkal rendelkeznek:
„A mérges rózsza meghajol...”
(József Attila: Nyár)

M
E
T
A
F
O
R
A

Alakja szerint lehet:
Teljes metafora, ha mindkét része ki van téve:
„Hálót fon az **est**, a nagy, barna **pók**.”
(Juhász Gyula: Tiszai csönd)

Szókép, átvitel/névátvitel.
Két távol eső dolog, fogalom, tárgy azonosítása valamilyen külső vagy belső tulajdonság, hangulati hasonlóság alapján.
Az egyik dolog nevét átvisszük a másikra.

Csonka/egytagú/egyszerű metafora: csak az van kitéve, amivel azonosítunk, az azonosítottat hozzá kell értenünk:
„Minden madár társat választ,
Virágom, virágom.”
azonosított: lány, (Virágének)

Köznyelvi metaforák:
gabonaszem,
a lábas füle,
székláb,
hegygerinc,
csónakorr.

Részei: az azonosított és az azonosító kép, valamint a közös jegy.
„...**Meséskönyv a szemé**...
És **kacagása hegedű-zene**.”
(Kosztolányi Dezső: Már néha gondolok a szerelemre)
A metafora hasonlattá alakítható:
A kacagása olyan, mint a hegedű zenéje.

SZINESZTÉZIA

Szókép. Érzettársítás, különböző érzékterületek (látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás) összekapcsolása.

„...tréfás-lila, bor-színű,
néma-szürke...”

hallás + látás

(Kosztolányi Dezső:
Mostan színes tintákról
álmodom)

„...éreztem, bársony nesz
inog...”

(József Attila: Hazám)

bársony nesz:
tapintás + hallás

ALLEGÓRIA

Hosszabb gondolatsoron, esetleg egész művön keresztülvitt metafora, illetve megszemélyesítés.

Az allegória kettős értelmű: a képnek önmagában is van értelme, de van egy rejtettebb értelme is.

Arany János: A walesi bárdok
c. műballadája a walesi énekmondók történetét mutatja be, ugyanakkor az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése utáni önkényuralom ellen szól.

SZIMBÓLUM

Jelkép, a metaforával rokon szókép. A képzettársítások eszköze. Elvont, önálló jelentésű kép, képsor, valamilyen hasonlóság alapján utal egy érzésre (pl. magány, szerelem), fogalomra (ország, haza).

Köznapi példák: zászló – egy ország jele, gyűrű – a házastársi hűség jele, galamb/fehér zászló – békeszimbólumok, csiga – lassúság.

„**Föl-földobott kő**, földedre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.”
(Ady Endre: A föl-földobott kő)
Hazaszeretetet, honvágyat fejezi ki.
A kő kép azonosítást is kifejez,
metaforaként is értelmezzük.
A többértelmű költői képet **komplex**
képnek nevezzük.

SZÓKÉPEK - ÖSSZEFOGLALÁS

METAFORA

**A lelke párna, puha
selyemkendő.**

(Kosztolányi Dezső: Már
néha gondolok a szerelemre)

MEGSZEMÉLYESÍTÉS

...gyűlik a felleg...

(Radnóti Miklós: Bájoló)

HASONLAT

A képszerűség stiláris
eszköze.

**Mint a barna éjfél,
szeme pillantása...**

(Arany János: Toldi)

SZÓKÉPEK

SZIMBÓLUM

Ezt a vad mezőt ismerem,

Ez a magyar Ugar.

(Ady Endre: A magyar
Ugaron)

SZINESZTÉZIA

...lila dalra kelt

Egy nyakkendő... (Tóth
Árpád: Körúti hajnal)

ALLEGÓRIA

**Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében...**

(Arany János: Toldi)

Több alakzat is összekapcsolódhat, komplex képet hozva létre.

**A felsorolás kombinálódik az ismétléssel, ellentéttel.
(Ady Endre: Fölszállott a páva)**

A L A K Z A T O K

Feszültségkeltő hatásuk van, a lényegesre irányítják a figyelmet.

Hangtani, szótani, mondattani szinten megjelenő szerkesztésmódok.

A stílus élénkítésére szolgáló eszközök.

Ismétlés

Párhuzam

Ellentét

Halmazás

Felsorolás

Fokozás

Túlzás

Soráthajlás

Alliteráció

Költői jelző

Költői kérdés

Megszólítás

ISMÉTLÉS, PÁRHUZAM, ELLENTÉT, HALMOZÁS

Az ISMÉTLÉS alakzat. Fajtái:
szó vagy szócsoport változatlan ismétlése,
módosított, részleges ismétlés:
„**Rózsa leszek, tied leszek,**
rózsák vitéze, virág...
Virág leszek, tied leszek,
világok vitéze, virág...”
(Ágh István: Két virág egy pár)
Előismétlés – anafora:
Pl. **Radnóti Miklós: Éjszaka** c. versében öt
sor kezdődik az **alszik** igével.
Tőismétlés – figura etimologica – a
köznyelvben: szebbnél szebb, látni láttam.
„**Hírrel hirdessétek:** másképpen lesz
holnap.”
(Ady Endre: Fölszállott a páva)
Mondatismétlés, refrén
„**Anya kezét fogni jó...**”
(Károlyi Amy: Nagyon kis fiúk dala)

A PÁRHUZAM
stílusalakzat. Egymással
összefüggő gondolatok
hasonló szerkezetű
megfogalmazása.
„...**napraforgó**
virág voltam álmomban,
édesanyám,
te meg **fényes nap voltál...**”
(Ágh István: Virágosat
álmodtam)

Az ELLENTÉT
stílusalakzat.
Tartalmi, formai
elemekkel jöhet létre.
Egymással ellentétes
gondolatok
megfogalmazása.
„...**napkeltétől**
napnyugtáig ragyogtál.”
(Ágh István: Virágosat
álmodtam)

A HALMOZÁS alakzat. Szerepe: érzelmi hatáskeltés.
Azonos szófajú, mondatrészi szerepű, rokon értelmű
szavakat használ, ezek mellérendelő viszonyban állnak.
„**Szégyen és gyalázat:** zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval mégsem áll ki senki.”
(Arany János: Toldi)

FELSOROLÁS, FOKOZÁS, TÚLZÁS, SORÁTHAJLÁS

A FELSOROLÁS

Alakzat, a fogalmakat mellérendelő viszonyba állítva részletezi, aprólékosan bemutatja. A szavak nem rokon értelműek.

Felsorol cselekvéseket, tárgyakat, tulajdonságokat.

„A boltba is én megyek, hozok **cukrot, kenyeret, banánt** is, mert szereted!”

(Osvát Erzsébet: Ha nagy leszek)

FOKOZÁS: alakzat, a szavak és kifejezések egyre növekvő sorrendben követik egymást.
„Mert félt a **szunyogtól**, félt a **szúrós nádtól**,
Jobban a nádasnak **csörtető vadától**,
Félt az **üldözőknek távoli zajától**,
De **legis-legjobban** **Toldi nagy bajától**.”
(Arany János: Toldi)

A SORÁTHAJLÁS vagy enjambement: alakzat, a verssor vége kettévág egy mondatot, amely az új sorban folytatódik. Feszültségteremtő hatása van. Éles soráthajlás: ha a sor vége minőségjelzős szerkezetet vág ketté:
„Zöld ablakos, fehér házacska **szent békével** ül a hegyoldalba fent...”
(Kosztolányi Dezső: Kísérem a fiam az iskolába)

A TÚLZÁS költői eszköz, alakzat. Valaminek a felnagyítása, eltúlzása, esetleg kicsinyítése:
„Hallanám dübörgő hangjait szavának, /
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.”
(Arany János: Toldi)
„Azonnal odarepültek egy szempillantás alatt.”
(Tündérszép Ilona és Árgyélus)

ALLITERÁCIÓ, KÖLTŐI JELZŐ, KÖLTŐI KÉRDÉS, MEGSZÓLÍTÁS

ALLITERÁCIÓ vagy betűrím:

Ismétlésen alapuló alakzat.

A szó eleji hangok ismétlődése egy verssoron belül vagy több soron át.

Két alakváltozata van.

Mássalhangzós alliteráció:

„Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják **h**alkan a **h**armonikát.”

(Juhász Gyula: Tiszai csönd)

Magánhangzós alliteráció:

„...nem **e**nged **e**l, **e**zért **é**n sem...”

(Szabó T. Anna: Róka)

A KÖLTŐI JELZŐ: A láttatás alakzata, stíluseszköz. Különlegesen szép, kifejező, képszerű jelző. Színesíti a verset.

„Játszom két **színes** szememmel,
a két **kedves, pici** kézzel...”

(Kosztolányi Dezső: A játék)

KÖLTŐI KÉRDÉS: Feszültséget fokozó alakzat.

Olyan kérdés a költői műben, mely magában hordozza választát.

„De ki vína bajt az égháborúval,
Szélvészes, zimankós, viharos borúval?
És ki vína Isten tüzes haragjával,
Hosszú, kacskaringós, sistergő nyilával?”

(Arany János: Toldi, 1. ének) – a halmozásra is példa

MEGSZÓLÍTÁS: Stílusalakzat, a megnyilatkozó a címzethez fordul.

„**Ti urak, ti urak!... Ti velsz ebek!**”

(Arany János: A walesi bárdok)

„**Kicsi országom**, újra meg újra
Hazajön a fiad.”

(Ady Endre: A föl-földobott kő)

ALAKZATOK - összefoglalás

1. ISMÉTLÉS

**Hírrel hirdessétek:
másképpen lesz holnap.
Másképpen lesz holnap,
másképpen lesz végre...**
(Ady Endre: Fölszállott
a páva)

2. PÁRHUZAM

**Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál.**
(Petőfi Sándor: Reszket
a bokor, mert...)

3. ELLENTÉT

Ha **nagy** leszek, és te **kicsi**...
(Osvát Erzsébet: Ha nagy
leszek)

4. HALMOZÁS

Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
(Petőfi Sándor: Füstbement
terv)

5. FELSOROLÁS

...megfogom, ami örök,
lepkéket, álmod, rémest, édeset...
(Kosztolányi Dezső: Mint aki a
sínek közé esett)

6. FOKOZÁS

S anyánkat, ezt az édes jó anyát,
O Pistikám, **szeresd, tiszteld, imádd!**
(Petőfi Sándor: István öcsémhez)

7. TÚLZÁS

Ezer ambrózia csókkal
Fizetek válaszóért.
(Csokonai Vitéz Mihály:
Tartózkodó kérelem)

8. SORÁTHAJLÁS

...És valahol csak kételkedő **beszédet**
Hallok, szomorúan nézek...
(Juhász Gyula: Karácsony felé)

9. ALLITERÁCIÓ

Anya kezét fogni jó,
hogya hull a hó.
(Károlyi Amy:
Nagyon kis fiúk dala)

10. KÖLTŐI JELZŐ

Fájó fejemre **hús**
borogatást rak.
(Kosztolányi Dezső:
Már néha gondolok a
szerelemre)

11. KÖLTŐI KÉRDÉS

Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszatok!
(Petőfi Sándor: Nemzeti dal)

12. MEGSZÓLÍTÁS

Édesanyám,
virágosat álmodtam...
(Ágh István: Virágosat álmodtam)

GYAKORLATOK

- Ütni készül ökle csontos buzogánya...
- (Arany János: Toldi, 2. ének)
- **Metafora**, alakja szerint teljes: jelen van az azonosító és az azonosított is.
- Játszom én és táncolok...
- (Kosztolányi Dezső: A játék)
- **magánhangzós alliteráció**
- S én csüggtem ajkán... szótlanúl...
Mint a gyümölcs a fán.
- (Petőfi Sándor: Füstbement terv)
- **hasonlat**
- Tavaszi szél vizet áraszt...
- (Virágének)
- **költői jelző, megszemélyesítés**

- Te lehetsz írja sebemnek,
Gyönyörű kis tulipánt!
- (Csokonai Vitéz Mihály: Tartózkodó kérelem)
- **megszólítás, költői jelző, virágmetafora**
- Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!
- (Petőfi Sándor: Reszket a bokor, mert...)
- **túlzás, fokozás, metafora**
- Azt mondja a gazdag a szegénynek...
- (Petőfi Alku c. népdallá lett versének variánsa)
- **ellentét**
- ...ráhull a hajadra, szemedre.
- (Virágének, almaszirom hull)
- **felsorolás**

SZÓKÉPEK, ALAKZATOK - összefoglalás

ISMÉTLÉS

MEGSZÓLÍTÁS

A
L
A
K
Z
A
T
O
K

KÖLTŐI KÉRDÉS

KÖLTŐI JELZŐ

ALLITERÁCIÓ

SORÁTHAJLÁS

TÚLZÁS

PÁRHUZAM

ELLENTÉT

HALMOZÁS

FELSOROLÁS

FOKOZÁS

HASONLAT

METAFORA

MEGSZEMÉLYESÍTÉS

SZINESZTÉZIA

ALLEGÓRIA

S
Z
Ó
K
É
P
E
K

SZIMBÓLUM

SZAKIRODALOM

- Szikszainé Nagy Irma: Magyar stilisztika, Osiris Kiadó, Budapest, 2007
- Ispánovics Csapó Julianna – Kuktin Erzsébet: Olvasókönyv az általános iskolák 5. osztálya számára, Tankönyvkiadó, Belgrád, 2019
- Ispánovics Csapó Julianna – Kuktin Erzsébet: Olvasókönyv az általános iskolák 6. osztálya számára, Tankönyvkiadó, Belgrád, 2020
- <http://enciklopedia.fazekas.hu/retorika/Beszedalakzatok.htm>